

Симоненко З. В.,

студент магістратури

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УГОДА ПРО ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу угоди про примирення сторін в кримінальному провадженні як одного з елементів відновного правосуддя. Проаналізовано підходи до розуміння інституту угод про примирення як елементу відновного правосуддя. Автор звертає увагу на необхідності вдосконалення процедури укладення угоди про примирення сторін у кримінальному процесі України.

Ключові слова: примирення, відновне правосуддя, медіація, ухвала.

Постановка проблеми. У зв'язку з прийняттям нових нормативно-правових актів, в тому числі Кримінального процесуального кодексу України, з'являються нові правові механізми врегулювання кримінально-правового конфлікту, серед яких є інститут угоди про примирення сторін. На сьогодні серед представників науки та практики нерідко виникають дискусії щодо необхідності розгляду інституту примирення в кримінальному процесі через призму відновного правосуддя та необхідності вдосконалення процедури укладення угоди про примирення, що і зумовило автора дослідити дану проблему та висвітлити отримані результати в науковій статті.

Метою статті є проведення теоретичного та практичного аналізу інституту угод про примирення сторін в кримінальному процесі України, з'ясування особливостей укладення такої угоди, порівняння з моделями відновного правосуддя та пропонування вдосконалення процедури укладення угоди про примирення.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення невирішених проблем. Проблематику запровадження відновного правосуддя в правові відносини України та можливість укладення угоди про примирення досліджували такі науковці: Говард Зер, П.В. Головніков, О.П. Кучинська, О.І. Санталов, Т.І. Присяжнюк та інші. Окремі питання щодо примирення підозрюваного та потерпілого розглядали Х.Д. Алікперов, Л.В. Головка, В.В. Землянська тощо.

Викладення основного матеріалу. У 1991 році внаслідок розпаду Радянського Союзу Україна отримала статус незалежної держави, що зумовило виникнення та формування нових підходів до регулювання суспільних відносин, в тому числі і в кримінальному процесі.

20 листопада 2012 року більшістю голосів народних депутатів України було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який запровадив нові інститути кримінального процесу, одним з яких є інститут примирення сторін у кримінальному провадженні.

Інститут угод про примирення в суді як альтернатива призначення покарання та вирішення конфліктних ситуацій виник в 1970 році на території Сполучених Штатів Америки та Канади. Поява даного інституту не привернула

багато уваги зі сторони вчених-юристів та практиків. Перше письмове згадування про використання інституту угод про примирення сторін вказано в збірнику судових рішень Онтаріо (Канада) в 1974 році. З 1970 року до початку 90-х років програма альтернативного вирішення кримінально-правового конфлікту застосовувались виключно в деяких штатах США та Канади, однак не отримала широкого розповсюдження [1, с. 2].

У 1989 році професор Франк Сандер розробив нову концепцію для судів США щодо нового підходу вирішення спорів, за що згодом отримав спеціальну нагороду у США за видатний вклад у альтернативне вирішення спорів за концепцією «суду з багатьма дверима». У відповідності до цієї концепції суд США розглядається як установа, яка надає можливість вирішення спорів шляхом відкриття різних «дверей». Особа, яка звертається до суду, спочатку викладає всі обставини консультанту суду, який проводить ґрунтовний аналіз справи та рекомендує найбільш слушний варіант вирішення спору («наступні двері»), один з яких може бути укладення угоди про примирення. Після запровадження вищезгаданої концепції в судах альтернативний підхід вирішення спорів кримінально-правового характеру набув широкого розголосу. На сьогодні такий підхід вирішення спорів запроваджений в більшості європейських країн.

В США, Канаді, Великій Британії та в інших європейських країнах інститут угод про примирення сторін зазвичай називають «відновне правосуддя» (restorative justice), однак є інші назви, а саме: «общинне правосуддя» (communitarian justice), «усунення заподіяної шкоди» (making amends), «позитивне правосуддя» (positive justice), «правосуддя, що робить наголос на відновленні стосунків» (relational justice).

Єдиного визначення відновного правосуддя серед вчених немає, оскільки кожний з них викладає різний зміст в розуміння даного виду правосуддя. Наприклад, Говард Зер, один з провідних дослідників відновного правосуддя, запропонував наступне визначення: «Відновне правосуддя є процесом залучення, по мірі можливості, тих, хто зацікавлений в конкретному злочині і колективно виявляє та усуває шкоду, потреби і зобов'язання задля виправлення та впорядкування відносин, наскільки це можливо» [2, с. 10].

На мою думку, під відновним правосуддям або інститутом про примирення сторін необхідно розуміти законодавчо врегульований процес вирішення кримінально-правового конфлікту шляхом залучення потерпілого, правопорушника до спільних переговорів щодо задоволення вимог потерпілого про відшкодування шкоди та узгодження міри покарання для правопорушника.

Щодо України, то процедура примирення виникла ще за часів Київської Русі. Відповідно до «Руської Правди»

основним видом покарання було грошове стягнення. За вбивство особа повинна була сплатити грошове стягнення на користь держави, а також «головщину», тобто плату родичам убитого в знак примирення. У XV-XVI століття на території Руського воеводства були розповсюджені процедури «полюбовного примирення» за участі суперарбітра, що використовувались для розв'язання конфліктів між шляхтичами [3, с. 98].

Таким чином, інститут примирення сторін для України є прийнятним та давно застосованим, що підтверджується статистичними даними. Так, згідно з узагальненням практики здійснення судами міста Києва судового провадження на підставі угод за 2012 рік – перше півріччя 2013 року районними судами м. Києва було розглянуто 471 провадження на підставі угод, серед яких угод між прокурором та обвинуваченим про визнання винуватості – 285, угод про примирення між потерпілим та обвинуваченим – 186. За результати розгляду 186 проваджень з угоди про примирення сторін у 155 ухвалено вироки, відмовлено в затвердженні угоди у 27 провадженнях [4].

Відповідно до моніторингового звіту Центра політико-правових реформ «Реалізація нового КПК України у 2013 році» кількість угод про примирення становить 8% від загальної кількості проваджень, надісланих до суду (або 1075 таких угод на місяць протягом 8-ми місяців 2013 року). Це означає, що передбачена законом можливість домовленості між підозрюваним (обвинуваченим) і потерпілим значною частиною населення сприйнята позитивно і може стати поширеним альтернативним способом вирішення кримінально-правового конфлікту [5, с. 6].

Угоди про примирення сторін у кримінальному провадженні є також широкозастосованими в країнах Європи. Так, наприклад, в Англії медіацію може бути проведено після порушення кримінальної справи, але до її судового розгляду, однак суд може призначити проведення програми відновного правосуддя після визнання особи винною, але до присудження покарання [6].

У Фінляндії процедура примирення сторін відбувається у відповідності до Акту про примирення в кримінальних та деяких цивільних справах, який набув чинності 1 січня 2006 року, де зазначено, що примирення може бути ініційовано підозрюваною, обвинуваченою собою, потерпілим, поліцією, прокурором або іншою уповноваженою особою. У відповідності до вищевказаного Акту процедура примирення може бути проведена до початку судового розгляду [7].

У порівнянні з Англією та Фінляндією стаття 469 КПК України регламентує, що укладення угоди про примирення може ініційоватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Взагалі під примиренням особи, яка вчинила злочин з потерпілим, відповідно до п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 року № 12 необхідно розуміти акт прощення її ним в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором та з яких мотивів [8].

Ініційувати укладення угоди про примирення може потерпілий, підозрюваний або обвинувачений, при цьому

одна зі сторін може бути неповнолітньою. Відповідно до листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 15.11.2012 року № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» угода може укладатись неповнолітнім, але в такому випадку обов'язково участь законних представників та захисників неповнолітнього. При цьому, якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника [9].

Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитись самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

Більш того, є обмеження щодо можливості укладення угоди про примирення. Так, угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена виключно у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Процесуальний порядок укладення угоди та її затвердження чітко визначений в статтях 469-475 КПК України. Перший етап розпочинається з інформування слідчим чи прокурором сторін про можливість їх примирення, роз'яснює їхні права та механізм реалізації примирення. У разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь декілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода про примирення може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими.

В іншому випадку, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Другий етап вміщує в себе підписання угоди між підозрюваним та потерпілим. Вимоги до угоди про примирення сторін визначені в ст. 471 КПК України. Дана угода обов'язково скріплюється підписами сторін.

У випадку укладання угоди про примирення та її затвердження підозрюваний чи обвинувачений та потерпілий повинні знати наслідки такого укладання. Згідно зі ст. 473 КПК України підозрюваний, обвинувачений обмежується в праві на оскарження вироку згідно з положеннями ст. 394 і 424 КПК України та повинен відмовитись від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України, а потерпілий, в свою чергу, також обмежується в праві на оскарження вироку та додатково позбавляється права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і не може змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Третій етап примирення сторін починається або з моменту направлення прокурором до суду обвинувального акту разом з укладеною угодою про примирення, якщо

угода була досягнута на досудовому розслідуванні, або з моменту, коли сторонами під час судового розгляду укладена угода, тоді суд переходить до розгляду угоди.

До обов'язків суду під час прийняття рішення про затвердження угоди про примирення відноситься необхідність у переконанні у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

Згідно з листом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 15.11.2012 року № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» суд обов'язково також повинен з'ясувати у обвинуваченого, чи зможе він реально виконати взяті на себе відповідно до угоди зобов'язання, зокрема відшкодувати завдану шкоду з огляду на її розмір та строк відшкодування чи вчинити перелік дій, які зазначені в угоді. Якщо ж під час судового провадження суд встановить, що обвинувачений не в змозі виконати взяті на себе зобов'язання, він відповідно до п. 5 ч. 7 ст. 474 КПК України має відмовити в затвердженні угоди [9].

Після того, як суд переконався, що угода про примирення може бути затверджена, він ухвалює вирок і признає узгоджену сторонами міру покарання.

Четвертий етап примирення потерпілого та підозрюваного чи обвинуваченого включає себе виконання угоди про примирення. Підозрюваний чи обвинувачений повинен чітко виконувати всі пункти угоди, яка була укладена. Невиконання умов угоди про примирення може стати підставою для скасування вироку. Наслідком скасування вироку є призначення судового розгляду в загальному порядку або направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування.

Вищевказаний аналіз чотирьох етапів укладання угоди про примирення свідчить про можливість розгляду даної моделі примирення як елементу відновного правосуддя, адже метою відновного правосуддя є відновлення стосунків, зруйнованих у ході правопорушення, частково шляхом знаходження консенсусу щодо того, як найкраще розв'язати ситуацію.

Таким чином, запровадження у кримінальному процесі України нового інституту як укладення угоди про примирення свідчить про обрання Україною вектору гуманізації кримінального законодавства шляхом надання можливості укладання угоди про примирення сторін за дораду втручання кримінально-правового конфлікту.

Звертаючи увагу на позитивні сторони запровадження інституту угод про примирення сторін у кримінальному провадженні, необхідно звернути увагу на недолік нормативного положення, що регулює процедуру укладення таких угод з метою їх подальшого врегулювання.

Так, відповідно до ст. 469 КПК України не визначено тієї «іншої особи», яка буде мати право на проведення домовленостей стосовно угоди про примирення, тобто це місце повинна зайняти така процесуальна особа, як посередник (медіатор) між потерпілим та підозрюваним. Законодавцем не було введено такого процесуального учас-

ника, як медіатор, що буде гальмувати процес розвитку інституту угод про примирення, оскільки зазвичай потерпілий та підозрюваний чи обвинувачений некомпетентні в юридичних питаннях та не можуть досягти згоди без втручання незацікавленої сторони. Вважаємо за необхідне перейняти досвід європейських країн (Англія, Фінляндія, Франція) та запровадити такого суб'єкта в кримінальному процесі, як медіатор, з метою чіткого визначення прав та обов'язків цього суб'єкта та можливістю його залучення. Крім того, не можна оминати увагою і те, що Комітетом міністрів Ради Європи була видана Рекомендація № R (99) 19 «Про медіацію у кримінальних справах», де було вказано про пріоритетність введення посередництва в процес та запровадження посередника, який має конкретні навички, акредитоване навчання та певні уміння [10]. Положення даної Рекомендації були запроваджені в Законі Румунії «Про медіацію та фах медіатора», Законі Республіки Молдови «Про медіацію», Закону Боснії та Герцеговини «Про процедуру медіації».

Також в Кримінальному процесуальному кодексі України чітко не врегульоване питання щодо дотримання принципу презумпції невинуватості особи. Відповідно до ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини кожен, кого звинувачують у скоєнні злочину, вважається невинуватим, поки його провина не буде доведена відповідно до закону.

Схожа норма міститься в ч. 1 ст. 62 Конституції України, а саме: особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком судом. Тобто на всіх стадіях кримінального процесу діє принцип презумпції невинуватості, а тому укладення угоди про примирення суперечить даному принципу, оскільки особа визнає себе винуватою та зобов'язується відшкодувати шкоду ще до моменту винесення обвинувального вироку. Більш того, у випадку укладення угоди на досудовому розслідуванні суд не досліджує обставини кримінального провадження, а лише перевіряє правомірність укладення угоди, що може призводити до незаконного засудження осіб до кримінальної відповідальності за злочини, які вони не вчинювали. Особливої уваги для суду потребує і те, що при укладенні угоди про примирення може спрацювати суб'єктивний фактор, наприклад, неусвідомлення в повній мірі наслідків укладення угоди про примирення або здійснення психологічного тиску зі сторони слідства чи прокуратури.

Окрім вищевказаних проблемних питань, є і ще одна, яка є однією з головних – неможливість оскарження обвинувального вироку, який був винесений на підставі угоди про примирення. Ані потерпілий, ані підозрюваний чи обвинувачений не можуть оскаржити вирок згідно з положеннями статей 394 та 424 КПК України. Апеляційне оскарження можливе лише з підстав призначення більш суворого покарання або винесення вироку без згоди підозрюваного чи обвинуваченого на призначення покарання. Тобто фактично підписуючи угоду особа відмовляється від свого права на оскарження [9].

Висновки. Інститут укладення угоди про примирення в кримінальному процесі України на сьогодні можна розглядати як один з елементів відновного правосуддя, зав-

дяки якому надана можливість врегулювання конфлікту між двома сторонами з урахуванням вимог кожної з них. Запровадження даного інституту на території України свідчить про готовність нашої держави змінювати концепцію кримінального процесу у відповідності до європейських стандартів, що зумовить поліпшення становища всіх сторін кримінального провадження. Однак інститут укладення угоди про примирення потребує подальшого доопрацювання та вдосконалення, оскільки ще є процесуальні недоліки механізму реалізації права на укладення даної угоди. Незважаючи на всі недоліки, переконана, що введення інституту угод про примирення буде сприяти правовому розвитку суспільства задля досягнення європейських стандартів відновного правосуддя.

Література:

1. Ікра Т. Balancing Restorative Justice Principles and Due Process Rights in Order to Reform the Criminal Justice System / Tina S. Ікра. // Washington University Journal of Law & Policy. – 2007. – №24. – С. 1–19.
2. Zehr H. The Little Book of Restorative Justice. Intercourse / Howard Zehr, 2002. – 150 с. – (PA: Good Books).
3. Землянська В.В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України : посібник. – К. : Видавець Захаренко В.О., 2008. – 200 с.
4. Узагальнення практики здійснення судами міста Києва судового провадження на підставі угод за 2012 рік – перше півріччя 2013 року районними судами м. Києва.
5. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, З.М. Саїдова, М.І. Хавронюк. – К. : ФОП Москаленко О.М., 2013. – 40 с.
6. Crime and Courts Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/22/contents/enacted/data.htm>.
7. Act on Conciliation in Criminal and Certain Civil Cases [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannoks/et/2005/en20051015.pdf>.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 року № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.
9. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 15.11.2012 року № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.
10. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (99) 19 «Про медіацію у кримінальних справах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_828.
11. Александренко О.В. Інститут угоди про примирення у кримінальному процесі України / О.В. Александренко, А.В. Титко / / Юридична наука : науковий юридичний журнал / Національна академія управління. – Київ, 2013. – № 2. – 115 с.

Симоненко З. В. Соглашение о примирении сторон в уголовном производстве как элемент восстановительного правосудия

Аннотация. Статья посвящена анализу соглашения о примирении сторон в уголовном производстве как одного из элементов восстановительного правосудия. Проанализированы подходы к пониманию института соглашения о примирении сторон как элемента восстановительного правосудия. Автор обращает внимание на необходимость усовершенствования процедуры подписания соглашения о примирении сторон в уголовном процессе Украины.

Ключевые слова: примирение, восстановительное правосудие, медиация, определение.

Symonenko Z. Agreement on the reconciliation of the parties in criminal proceedings as an element of restorative justice

Summary. This article analyzes the reconciliation agreement of the parties in criminal proceedings as an element of restorative justice. The author analyzed approaches of understanding the institution of the settlement as part of restorative justice. The author paid attention to neediness of improving the signing procedure of the agreement of reconciliation in Ukrainian criminal procedure.

Key words: reconciliation, restorative justice, mediation, determination.